

דוד ליטמן

מבצע "מוראל"

משימה במרוקו (16 במארס – 24 ביולי, 1961)

מבוא

נולדתי בלונדון, שישי בין שבעה ילדים, ב־1933, ביום עצמאותה של אמריקה. אבי, יוסף אהרון ליטמן, אזרח אמריקאי, הקים חברה מצליחה לנכס־דלא־ניידי בבריטניה, במשך עשר השנים הראשונות לנישואיו. הוא קיבל את האזרחות הבריטית בשנת 1935. כך נולדנו כולנו עם אזרחות כפולה, ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה דאג לשלוח אותנו עם אמי לארצות־הברית. ראיתי אותו שוב רק ב־1945 עם שובנו לאנגליה, כשנשלחתי לפנימיה אנגליקנית פרטית. הוא נפטר ב־1953, כשלמדתי ב"טריניטי־קולג'" בדאבלין, שם סיימתי מאוחר יותר בהצטיינות את לימודי התואר הראשון בהיסטוריה ובמדעי המדינה. אחר־כך יצאתי לסיור של חמישה חודשים במזרח התיכון (מאוקטובר 1955 עד מארס 1956). נוסף ליוון ותורכיה ביקרתי גם במצרים, לבנון, סוריה וירדן, לפני שהגעתי לישראל. באותם ימים, זר שאינו מוסלמי לא יכול היה לקבל ויזה (או אשרת מעבר) לסוריה או לירדן, אלא אם הבקשה לוותה בתעודת טבילה מהכנסייה או במכתב רשמי המאשר כי אינו יהודי. חוקי מצרים ולבנון היו קצת פחות נוקשים, אבל בטופס הבקשה לוויזה נדרש המועמד להצהיר על דתו – ומובן, שהתשובה "יהודי", פסלה אוטומטית את הבקשה. על כן החלטתי להציג את עצמי כצליין נוצרי המבקר במקומות הקדושים. במעט עורמה והרבה מזל עלה בידי להשיג ויזות גם לסוריה וירדן, מבלי להציג תעודת טבילה או מכתב רשמי כנדרש. באותם ימים (דצמבר 1955) פרצו התקוממויות רבות בכל רחבי המזרח התיכון – במיוחד בבירות, כנגד "חוזה בגדאד" שנחתם בהשראת בריטניה – ומתח רב שרר לאורך הגבולות בין סוריה, ירדן וישראל.

הודות לעזרתו של יוסוף יאסיר, פליט צעיר מיפו שפגשתי בעמאן ושמצא עבורי אכסניה לא יקרה ברמאללה, נתאפשר לי לבקר בנחת, בתקופת חג המולד, בכל המקומות הקדושים, אפילו במערת המכפלה בחברון. למעשה, יהודים מעטים העזו לעבור את המדרגה השביעית בהיכל קדוש זה, במשך 700 שנה, החל בימיו של הסולטאן הממלוכי ביברס, שאסר בשנת 1262 את הכניסה ליהודים ונוצרים, ועד מלחמת ששת הימים (הנוצרי הראשון שהורשה להיכנס היה הנסיך מוויילס, בשנת 1862). "הרפתקת הנעורים" המחתרית שלי התגלתה כהקדמה רבת־ערך כעבור ארבע שנים במרוקו.

נשארתי בישראל חודשיים, תרתי את הארץ "מזן ועד באר־שבע", ועד העיר החדשה אילת. ביקרתי קרובי משפחה ושהיתי לעיתים קרובות בקיבוץ בית השיטה,

אצל משפחת בוכמן. ראיתי את עצמי "בריטי" יותר מאשר "אמריקאי" או "יהודי",
ודאי שלא הייתי אז "ציוני". ישראל הקסימה אותי והעניקה לי תחושה של בית, אך
באותה מידה גרמה לי אי נוחות מסוימת בשל חינוכי הבריטי. הייתי מוכן להאזין
לטיעונים ערביים, אשר כ"נוצרי" שמעתי בפרוטרוט במהלך מסעותי במצרים,
לבנון, סוריה וירדן. הפקיד הישראלי בשער מנדלבאום, מעבר הגבול בירושלים,
היה המום כשהצגתי לו את ניירותי. מאוחר יותר גיליתי כי הופקד עלי מעקב
משטרה בביקורי ישראל בשנים 1956 ו-1958, אולי משום שצילמתי בשגגה בסיס
צבאי ביפן. יוסוף ביקש ממני לשלוח לו "מספר תמונות מבית משפחתו ביפן",
והחלטתי למלא את בקשתו. צריפי צבא שכנו במקרה בקירבת מקום. כשגיליתי
אחר-כך עובדה זו, חשבתי שיד המקרה בדבר.

בשובי ללונדון נרשמתי ללימודי המשך בארכיאולוגיה של ארץ-ישראל, במכון
לארכיאולוגיה של קתלין קניון (Kathleen Kenyon). כיהודי נמנעה ממני האפשרות
להצטרף אליה לחפירות יריחו בירדן. ב-1958 המליצה עלי ד"ר קניון בפני פרופ'
יגאל ידן מהאוניברסיטה העברית. כך הגעתי לביקורי השני, הארוך, בישראל
והצטרפתי לחפירות הצור.

בסוף הסתיו פגשתי תלמידה חדשה במכון, ג'יזל עורבי (Gisèle Orebi), היא
היתה פליטה שנאלצה לעזוב את מצרים שנה קודם, ביחד עם הוריה. היא השיגה
מענק צנוע מהוועד היהודי לפליטים בלונדון (בעזרתו של דר' ר"ד בארנט (Barnett)
מהבריטיש מוזיאום) וקיוותה להשתלב במוזיאון ישראל אחרי סיום לימודיה,
כמשחזרת עתיקות. נישאנו בשנת 1959 ועברנו לשווייץ בספטמבר 1960 (מסיבות
הקשורות בכריאותה של אשתי). בתנו הבכורה דיאנה נולדה בלואן ב-24 בנובמבר
1960.

עמדתי לפני חיים חדשים בארץ חדשה, אך בד בבד, באופן פאראדוקסאלי,
התחלתי לקרוא את הספר "עלייתו ונפילתו של הרייך השלישי" (ויליאם ל' שירר,
לונדון, 1960). כסטודנט להיסטוריה הכרתי מקרוב את האירועים שהביאו לעליית
היטלר לשלטון ולמלחמת העולם השנייה, אך ספר זה הביא אותי לשאול את עצמי,
אפילו בעודני דוחף את עגלת בתי, מה ניתן היה לעשות אז? מה חייב אדם לעשות
היום?

כעבור חודש ימים התדפקתי על דלתות כל הארגונים היהודיים הבינלאומיים
בג'נווה, ובפי בקשה: "לעזור בכל דרך". הבהרתי שאין אני מבקש שכר; היתה לי
אז הכנסה קטנה מאחוזתו של אבי וראיתי את עצמי "עצמאי". האנשים שפניתי
אליהם גילו כי עניין מועט, פה ושם חשתי אפילו חשד-מה. איש לא ראה תועלת
מעשית בהעסקתו - גם ללא תמורה - של צעיר בן 27, בעל רצון טוב ושני תארים
אקדמיים.

הקשר השווייצרי

בשבוע האחרון של ינואר הגעתי לדלת שהחלטתי כי תהיה האחרונה, דלת ארגון O.S.E. * ברחוב מון בלאן (Mont Blanc) 11, ומצאתי את עצמי פנים אל פנים עם אישיותו הנערצת של פרופ' ג'אק בלוך הדובר אנגלית הרוטה, מנהל הסניף השווייצרי של O.S.E. רק לפני ימים ספורים היה אצלו אורח יוצא דופן, ששאל אם ידוע לו על אדם צעיר ומוכשר המוכן לצאת למשימה מיוחדת במרוקו. עליית הנוער חיפשה דרכים להביא ילדים יהודים ממרוקו לישראל, ונשיאה בירושלים, משה קול, הצליח לשכנע את הגב' אלינור רוזוולט לכתוב מכתב בעניין זה לסולטאן מוחמד החמישי, שחזר לשלטון לא מכבר – אך ללא כל תוצאות.

פרופ' בלוך נענה מייד לבקשתי וקיבל אותי לעבודה בהתנדבות ב-O.S.E. כעבור ימים מספר הגיע מר נ.ב.א. ממחלקת העליה של הסוכנות היהודית, על מנת לראיין אותי ולהסביר לי את טיבה של השליחות המוצעת, שהיתה עדיין במצב התחלתי, ומחלקת עליית הנוער בסוכנות היהודית היתה שותפה לה.

ג'וזל ואני שוחחנו על המשימה במשך ימים אחדים. כילידת מצרים, היא גדלה בקהיר בתקופה של תהפוכות רבות, בשנות ה-40 וה-50. כתוצאה מהעימות בין מצרים לישראל נעצרו ב-1948 בפקודת המלך פארוק 1300 יהודים, ואלפים גורשו על-ידי נאצר ב-7-1956, לאחר מבצע סיני, בו נטלו חלק בריטניה, צרפת וישראל. בגלל יהדותה פוטרה ג'וזל מעבודתה ב-1955, איבדה את אזרחותה ונאלצה עם משפחתה לחפש מקלט מחוץ למצרים, כמו עוד 25,000 יהודים. שלוש שנים אחר-כך מצאה את עצמה, לראשונה בחייה, מנהלת אורח חיים נורמלי, ללא פחד, עם בעלה ובתה שזה עתה נולדה, בדירה מרווחת מעל לוזאן, מנסה לשכוח את סיוטי העבר. בכל זאת, למרות שהמחשבה שתחזור לארץ ערבית עוררה בה חרדה, ולמרות הסכנה הטמונה בשליחות המוצעת – סכנה שהיא הבינה הרבה יותר טוב ממני – היו לה סיבות משלה להיענות להצעה. האושר שחשה עם הולדת דיאנה היה כה גדול, שהיא ביקשה להשתתף במעשה אלטרואיסטי, "לכפר" על אושרה.

המקרה שלי היה שונה: ביקשתי לתרום למטרה נכבדה בהשראת מחקרו בן 1200 העמודים של שירר, והייתי סמוך ובטוח שביכולתי לטפל בכל בעיה העלולה לצוץ. הנסיבות בהן חונכתי הפכו אותי לבלתי רגיש לסיכונים, ותחושת העצמאות שלי חיזקה את האשליה שבמקרה הצורך, אזרחותי הבריטית תגן על כולנו. הייתי תמים והרפתקן, בטוח בעצמי ונחוש בדעתי להצליח.

מהרגע שהגענו להחלטה חיכינו קרוב לשלושה שבועות לאישור של נ.ב.א. שמועמדותנו למשימה אושרה באופן רשמי. נותרו לנו כמעט שבועיים לפנות את הדירה ולאכסן את רכושנו שבלוזאן. טסתי ללונדון, הודעתי לאחי על ההחלטה, טיפלתי בכמה עניינים דחופים (בינואר 1960 נבחרתי לחבר המנהלים של החברה

* O.S.E.: Oeuvre de Secours aux Enfants et de protection de la santé des populations juives. מפעל העזרה לילדים והגנת הבריאות של אוכלוסין יהודיים.

ŒUVRE SUISSE DE SECOURS
AUX ENFANTS DE L'AFRIQUE DU NORD

Genève 1, Case postale 220

Genève, le 11 Mars 1961

ORDRE DE MISSION

Il est certifié par la présente que
Monsieur David LITTMAN, citoyen britannique,
est mandaté par notre Oeuvre d'organiser
en Algérie, Tunisie et au Maroc l'action au
profit d'enfants relevant d'un séjour de
repos ou d'une cure d'altitude en Suisse
selon le programme établi.

Toutes les organisations internationales
et nationales sont priées de bien vouloir faciliter la tâche de Monsieur Littman dans la mesure
de leurs compétences respectives .

ŒUVRE SUISSE DE SECOURS AUX
ENFANTS DE L'AFRIQUE DU NORD

N. LEHMANN
Secrétaire Général

כתב מינוי לדוד ליטמן מטעם O.S.S.E.A.N.
המפעל השווייצרי לעזרה לילדים מצפון אפריקה.

של אבי), וערכתי את הסידורים הדרושים לבואה של ג'יזל עם דיאנה והאומנת שלה אל בית הוריה. בשובי ללואן עוד באותו שבוע, הוחלט שאצא לקזבלנקה דרך פאריס, שם אפגוש את "איש הקשר" שלי, וג'יזל תטוס ישירות ללונדון עם דיאנה, וחצטרף אלי במרוקו כעבור שבועיים.

לא ביקשתי שכר, אך הוצעה הקצבה שהיה בה כדי כיסוי הוצאות המחיה והמלון, כמו גם הוצאות הנסיעה וניהול המשרד.

פרופ' בלוך נתבקש להשיג עבורי מכתבי המלצה רשמיים ממוסדות שווייצריים. הוא לקח אותי לברן והציג אותי בפני שלושה או ארבעה פקידים בעמדות מפתח, כשליח החדש של O.S.S.E.A.N.* (להלן אוסאן), שתפקידו לדאוג לכך שילדי מרוקו יגיעו אל Home de la Forêt ("הבית שביער"), אשר במורג'ין (Morgins), קאנטון ואלה (Valais), לשם הבראה או ריפוי בהרים.

את תוצאות הקשרים הללו ומכתבי ההמלצה שקיבלתי, וערכם לא יסולא בפז, ניתן לסכם כדלקמן:

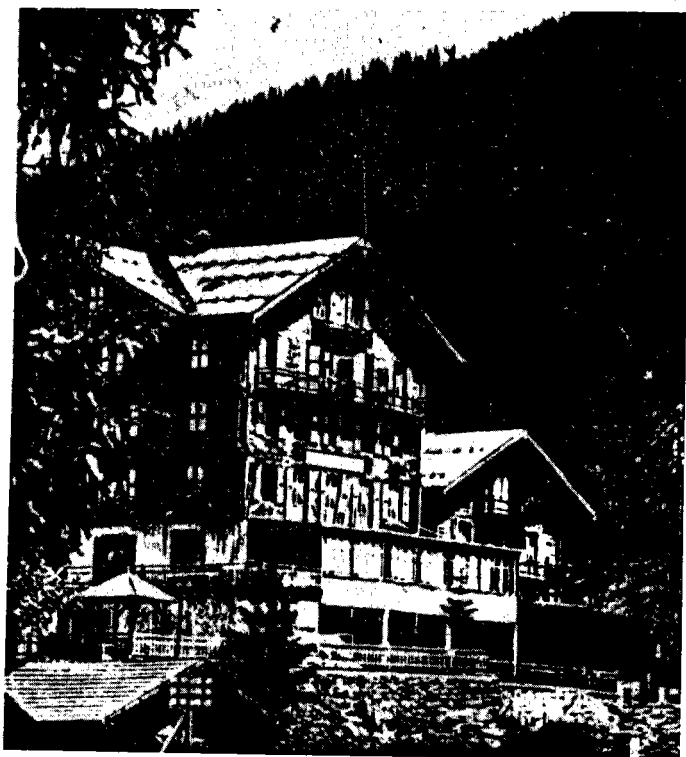
1. מכתב מ־8 במארס 1961 ממר רנה שטיינר (René Steiner), המזכיר הכללי של הצלב האדום השווייצרי (מחלקת ילדים) למר ריינהארד, (A.E. Reinhard), הנציג הראשי של הצלב האדום במרוקו, שייצג את התאחדות חברות הצלב האדום לענייני הפליטים מאלג'יר, קורבנות המלחמה בין צרפת ואלג'יר.
2. מכתב מ־2 במארס 1961 מד"ר טרומפ (M. Tromp), נשיא הוועדה לאשפוז זרים בשווייץ.

3. מר מאידר (Maeder) ממשרד המשפטים ומטה המשטרה הבטיח שישלח מכתבים לשגריר השווייצרי ברבאט ולקונסול השווייצרי בקזבלנקה, בהם יאפשר מתן ויזות בעלות תוקף של עד שלושה חודשים לכל ילד מרוקני בעל דרכון תקף, שיצא לשווייץ כאורח ה"אוסאן".

ארגון O.S.E. נוסד ברוסיה בשנת 1912; הוא היה מוסמך ליד או"ם במסגרת הפדרציה של ארגונים בלתי ממשלתיים בג'נובה, וזכה להערכה מצד השלטונות הפדראליים בשווייץ על יעילותו, במיוחד בזמן מלחמת העולם השנייה, כאשר יותר מ־1000 ילדים יהודים שברחו מגרמניה הנאצית מצאו מקלט במוסדות הארגון בשווייץ. פרופ' ג'אק בלוך היה מוכר היטב למנהל מחלקת הילדים של הצלב האדום בשווייץ ולארגונים השווייצריים האחרים. בעבר היה פרופסור לספרות אנגלית באוניברסיטת פטרוגראד (היום לנינגראד), לפני מהפכת 1917, ומו"ל של קלאסיקונים רוסיים בברלין (1924–1939). כמפקח הכללי של מוסדות הארגון בצרפת, יחד עם אשתו, השתתפו באופן פעיל בהצלת אלפי ילדים בצרפת הכבושה, עד שנאלצו בעצמם לחפש מקלט בשווייץ בספטמבר 1942. לעומת זאת, נמנעה הכניסה מאחותו, מומחית לספרות סלאבית, על-ידי שוטר חרוץ במיוחד, למרות שהיה בידה מכתב המלצה מפרופסור ידוע שהזמין אותה להרצות באוניברסיטת

* O.S.S.E.A.N. – Oeuvre Suisse de Secours aux Enfants de l'Afrique du Nord
מפעל שווייצרי לעזרה לילדי צפון אפריקה.

**ŒUVRE SUISSE DE SECOURS AUX ENFANTS
DES PAYS DE L'AFRIQUE DU NORD**

HOME DE LA FORÊT

MORGINS (Valais) Altitude 1400 mètres

Ouvert toute l'année

”בית היער”
האכסניה בשווייץ להבראת ילדי צפון אפריקה. תדפיס זה הופץ במרוקו.

באול. המלצה זו וויזה חוקית היו על שמה האמיתי, בעוד שהיא ניסתה להימלט תחת שם בדוי. היא לא הורשתה אפילו להתקשר לאותו פרופסור.

עשרות אלפים כמוה נדחו מסיבה זו או אחרת, ונשלחו הישר לידיהם של הנאצים בידי שוטרים שמילאו את תפקידם. רובם כנראה לא היו מודעים לכך – ממש כממונים עליהם בממשלת שווייץ, שניסחו את חוקי המקלט – שכל אחד ואחד מהיהודים שכניסתם נאסרה נידון בכך למחנה השמדה.

פרופ' בלוך ואשתו היו בין כ־28,000 יהודים בני המזל, גברים נשים וטף, שהורשו להיכנס לשווייץ בזמן המלחמה – מתוך המספר הכללי של 285,000 פליטים. לא היה זמן בו מספר הפליטים עלה על 10,000, ומתוכם היוו היהודים עד 10%.

עשרים שנה אחר־כך, בגיל 69, היו הקשרים שלו עם הרשויות בברן מצוינים ותמיד לטובת העניין. כחבר נספח ב"סיוע השווייצרי לזרים", היה ארגון O.S.E. בעמדה טובה, דבר שאיפשר לו להציע את תרומתו למבצע ההתרמה הלאומי של 1961, ולד"ר פישר נמסר על משימתי (כיון שלא שהה בברן בזמן ביקורנו שם), אולם לא נמסרו לו מטרותיה האמיתיות.

אין זה מן הנמנע שבמהלך הדברים נודע למישהו בברן, משהו על כוונותינו, אך איש לא הזכיר זאת מעולם. את האמת לא נוכל היום לדעת. יתכן שכמה מן היושבים בשלטון, בהיזכרם בטרגדיה האנושית של שנות המלחמה, כשיישום קפדני של החוקים הביא למותם של חפים מפשע רבים כל־כך, העדיפו כעת לעצום עין. לא נעשתה כל חקירה בנידון. כל עוד לא עבר איש על החוק השווייצרי, וקבוצות הילדים עזבו את שווייץ תוך שלושה חודשים – לא נראו קשיים באופק.

מכתבי המלצה הנזכרים לעיל היו תנאי כל יעבור לתחילת שליחותי. באחד מהם הוצגתי כשליח "אוסאן" לצפון אפריקה. ובאחד כחבר ב־O.S.E. בצפון אפריקה ומרוקו. על מנת להשיג מכתבי המלצה אלו, כמו גם את שיתוף הפעולה השווייצרי הרשמי, היה הכרח לקשור את שני הארגונים. מכל מקום, מהצד המרוקני, כל חשד לקשר עם ה־O.S.E. היה עלול להמיט אסון על המשימה, כיון שארגון בינלאומי זה פעל במרוקו והודבקה לו תווית של "ציוני". כך, הבחירה של "אוסאן" גרמה לי בעיות מאוחר יותר. אבל מצד שני, קשה להניח כי הרשויות השווייצריות היו מסכימות להמליץ על ארגון בלתי מוכר ושאינו קשור ל־O.S.E. הרשויות השווייצריות לא נתבקשו מעולם לשתף פעולה באורח מחתרתי, ומכל מקום לעולם לא היו מסכימות לכך.

תיבת דואר על שם "אוסאן" נפתחה במשרד הדואר הראשי בג'נווה, מול משרדי ה־O.S.E.; נייר כתיבה רשמי הנושא כתובת זו הוכן לשימוש "אוסאן" בג'נווה ובמרוקו. כל המכתבים היו חייבים להיות חתומים על־ידי נ' להמן, המזכיר הכללי של "אוסאן" (למעשה, העלמה אאידה שירמן). במידת הצורך היה עלינו לפנות למנהל "אוסאן" במרוקו כ"פרופ' אברון", ולא פרופ' בלוך.

אחרי מלחמת העולם השנייה, האוכלוסיה היהודית של מרוקו (בני חסות של צרפת וספרד ותושבי טנג'יר) מנתה כמעט 300,000 איש. ב־8 השנים שחלפו בין הכרות העצמאות של ישראל ב־15 במאי 1948 ועצמאות מרוקו ב־2 במארס 1956, קרוב ל־100,000 יהודים ממרוקו עלו לישראל וכ־20,000 היגרו למקומות אחרים, בעיקר לצרפת.

למרות שלפני הכיבוש הצרפתי של המדינה בשנת 1912 היו היהודים, כ־אהל אל־ד'מה", במצב מסוכן, ב־1956 היה עדיין יחסם של המלך וממשלתו כלפי היהודים נוח. עם זאת, ההגירה לישראל נאסרה, בלחץ הליגה הערבית ונשיא מצרים נאצר, וקשר המכתבים בין המדינות נותק במהרה. קבלת דרכון מרוקני הפכה למשימה קשה מאוד ליהודי מרוקו.

ב־1958 חלה הידרדרות גדולה במצב וחששות החליפו את מקום האופטימיות. צעירים יהודים נאסרו, נערות נאנסו, וקטינים – בני שני המינים – נחטפו ואוסלמו בכוח. "מדיניות זו" מוסדה לאחר מכן, כשראש מפלגת האסתקלאל, עלאל אל־פאסי, התמנה לתפקיד שר לענייני האסלאם ומטרתו הראשית, מסתבר, היתה ההודעה הכמעט יומיומית על מספר היהודים שהתאסלמו.

במהרה פותחה פעילות מחתרתית על־ידי "המוסד", תוך שיתוף פעולה עם קבוצות מקומיות, לזרז את יציאתם של יהודים רבים ככל האפשר. אך זו היתה פעולה מסוכנת, ועד מאי 1961 רק כ־10,000 יהודים הצליחו לעזוב את המדינה במשך ארבע השנים.

שני מאורעות שהתרחשו בדצמבר 1960 – ינואר 1961 היוו את נקודת המפנה ליהודי מרוקו. ראשית, לנשיא נאצר נערכה קבלת פנים מרשימה כשבא לקזבלנקה לפגוש את מנהיגי הליגה הערבית. ילדים יהודים מרוקנים שיצאו לרחובות עם בני ארצם המוסלמים כדי לקבל את הראיס המצרי, פוזרו באכזריות. המדים שלהם בצבע כחול לבן (כצבע סמלה של ישראל), לא זכו להערכה ממנהיגו הכאריזמטי של העולם הערבי, גם לא מהאוכלוסיה המקומית. לעומת זאת, ילדים יהודים אחרים לבושים במדי צופים מרוקנים, הצליחו להגיע לחוף ללא הטרדה ובאלמוניות, משם הם עזבו את הארץ בסתר בספינה.

שנית, לביל כפור שבין ה־9 וה־10 בינואר, סירה ספרדית קטנה ושמה Pisces, היא ספינת "אגוז", התהפכה בסערה בין אלחסימה וגיברלטר. טבעו 43 יהודים מרוקנים (בתוכם 24 ילדים) שביקשו לברוח ממרוקו, ישראלי אחד וספרדי אחד, אחיו של הקפטן. היחידים שניצלו היו הקפטן הספרדי ועוזרו, בן דודו.

סבלה של יהדות מרוקו הובא לידיעת העולם באירוע טרגי ודרמטי זה, ולא ניתן עוד להסתירו. ממשלת מרוקו מצאה את עצמה במצב מכיך למדי בתקופה שבה הסתמכה על העולם המערבי, לשם קבלת תמיכה. על מוחמד החמישי, הליברלי,

הופעל לחץ דיסקרטי, במיוחד על-ידי מדינות שמעבר לאוקינוס האטלנטי, על מנת שיתערב, וייתכן כי היה נוקט מדיניות גמישה יותר בעניין אישור הדרכונים ליהודי מרוקו – בדיוק חודש לפני מותו. את מקומו ירש בנו, המלך חסן השני, שהתחנך בצרפת.

טרגדיית ספינת "אגוז" לא הפסיקה את יציאת מרוקו האיטית, ואף לא את פעילותה האמיצה של המחתרת. מפקד הרשת המחתרית החדש, הקצין אלכס גתמון, הגיע בדצמבר. הוא התפטר מתפקידו בצה"ל כדי לקחת משימה זו על עצמו, בעזרת קבוצה מסורה של צעירים, נשים וגברים, מקומיים וישראלים. מלבד הרפתקאות מחתרטיות של יציאת 100–300 איש בחודש, חיפש "המוסד" פריצת דרך שתכריח את הממשלה המרוקנית – באמצעות לחץ בינלאומי, או בדרך אחרת – לנקוט מדיניות שתאפשר יציאה המונית של יהודי מרוקו. למרות הסתייגויות אחדות מהתוכנית המזורזת של "אוסאן" ועליית הנוער, במיוחד במה שנוגע לכישורים שלי לבצעה בהצלחה, הסכימו אנשי "המוסד" לשתף איתי פעולה בכל דרך אפשרית.

ג'נווה – פאריס – קזבלנקה

גיזול טסה ללונדון עם דיאנה ב־12 במארס, ואני טסתי לפאריס, שם הודרכתי על-ידי כ.ר. בדירתו המפוארת.

בערב סעדנו אצל גולדנברג – על-פי בחירתו. בלונדון הוטרדה גיזול על-ידי הוריה ואחי, שיעצו לה לעזוב את המשימה, ובטלפון היא הציעה שנשקול את החלטתנו מחדש. אך ככל שזה היה תלוי בי הפור נפל, ולא היתה עוד דרך נסיגה. הייתי אמור לצאת למחרת. "אני נוסע", אמרתי. "עליך להחליט בעצמך אם תצטרפי אלי בקזבלנקה או לא." מייד וללא היסוס, כמעט כאילו ידעה שלא אוכל עוד לשנות את דעתי, היא ענתה, "אבוא בשבוע הבא כמתוכנן, שמור על עצמך ואל תשכח אותנו. בהצלחה."

הגעתי לקזבלנקה בצהרי היום שלמחרת, ה־16 במארס, בטיסת "אייר־פראנס קאראוול", ושכרתי חדר במלון הצנוע "סרני" (Hotel Cernay). עוד באותו יום אחר־הצהריים, פגשתי את ד"ר ריינהארד ומסרתי לו את מכתב ההמלצה מד"ר שטיינר. ניהלנו שיחה ידידותית והמשכנו אותה למחרת במשרדו. בביקורי השני הוא גילה אהדה רבה והציע את עזרתו, אך ודאי שלא היה לו כל מושג בשלב זה – אף לא במשך שבועות רבים לאחר מכן – על כוונותינו. הוא דיבר אלי בחופשיות כדבר נוצרי אל נוצרי.

הוא היה מעוניין מאוד בשיתוף פעולה של "אוסאן" בהעברת ילד מרוקני צעיר שסבל מהמפוליה לשם טיפול מיוחד בצרפת. במכתב ההמלצה של ד"ר שטיינר היתה התייחסות מפורשת לאפשרות זו. הוא הוסיף כי עלולה להתעורר בעיה בנסיעה זו, כיון שהחולה הוא יהודי וההליכים לקבלת דרכון קשים וארוכים, ועבור יהודים כמעט בלתי אפשריים. הוא סיפר לי כי הכיר את מצבם המשפיל של היהודים והוסיף כי כמעט איננו יכול להעסיק יהודים מרוקנים, על אף שבדרך כלל הם היו יעילים יותר מבני ארצם המוסלמים.

הוא היה בדעה כי תוכנית הריפוי בהרים לילדים מרוקנים תצליח מאוד, והיה מוכן שאצטרף אליו ביום שני בביקור ברבאט הבריה, כדי שיוכל להציג אותי בפני פקיד בכיר במשרד הבריאות, שהיה אמור להיפגש עמו. הוא חזר שוב לשאלה היהודית, ויעץ לי מאוד שלא אתייחס לאותן רשויות העלולות לפסול הכללת יהודים באותן רשימות מועמדים.

בהזדמנות אחרת הוא הסביר איך לעיתים קרובות צצו אי־הבנות ומריבות קטנות בין עוזריו ופקידים מרוקנים שונים שעמם היו מגעים בעניין הפליטים מאלג'יריה (הוא העדיף את מישרתו הקודמת בקונגו). הוא הציע לי שלא אזכיר את שמו בפני אנשים מסוימים הכלולים ברשימה שסיפק לי בחפץ לב.

קשרים במרוקו

מר ריינהארד לקח אותי איתו לראבאט ביום שני, 20 במארס, והציג אותי בפני ד"ר ר. במשרד הבריאות. זה האחרון נראה מעוניין ברעיון לשלוח ילדים לשווייץ לריפוי או הבראה, אך רק אם הדבר לא יעלה למשרדו מאומה: "אף לא גרוש אחד, מר ליטמן, אף לא גרוש." מר ז. מנהל הארגון הממלכתי "נוער וספורט" שבראבאט, היה אף הוא מעוניין באותה מידה לשלוח קבוצה של 30 או 40 ילדים לחופשה בת שלושה שבועות – אם העלות תהיה מזערית. מר א. האחראי על ארגון "הסהר האדום", שזה עתה הוקם, נשלח על ידי ד"ר ה. ללוות אותי, וכאמצעותו – באותו ביקור, או אולי בביקורי השני בראבאט כעבור יומיים – פגשתי פקידים אחרים, כמו גם את ראש הקהילה הצרפתית ואת ועד הנשים שהיה אחראי לילדים היהודים. הוא אף ביקש לעזור לילד בן עשר, חולה במחלת־עווית מסוימת, והציע כי אפתח את משרד "אוסאן" שלי בבניין הממלכתי של "הסהר האדום" בראבאט – הזמנה שנטייתי לקבל לזמן־מה.

מתוך האופן הידידותי מאוד בו נתקבלתי בראבאט הודות למכתבי ההמלצה השווייצריים שלי, והודות לעובדה כי הוצגתי לראשונה על־ידי מר ריינהארד, הבנתי במהרה את החשיבות הגדולה – עבור ה"כיסוי" שלי – של הרחבת קשרי עם כמה שיותר ארגונים ממשלתיים ובלתי ממשלתיים. אך כל זה לא היה מתאפשר אילו שמרתי בקפדנות על התעריף של "אוסאן", שהיה 10 פראנק ליום לכל ילד (ובנוסף הוצאות התחבורה). כפי שצוין בהוראות שבידי, נראה לי נכון יותר "לשאת ולתת", בהנחה שכל הסכם היה כמעט בלתי אפשרי, כיון שמטרתו של כל ארגון היתה לצמצם ככל האפשר את תרומתו הכספית. כך קרה לאחרונה, נאמר לי, במקרה של קבוצת ילדים שחופשתם סובסדה במלואה על־ידי הממשלה הבלגית. אילו טעיתי בהערכת, הייתי מוצא עצמי בסכך של בעיה כספית וטכנית בלתי ניתנת לפתרון. כיון שלא רק שצויותי לא להציע מחיר נמוך יותר (מכתב מג'נווה, 26 באפריל) אלא גם עשרת הפראנקים עלו אחר־כך ל־13 ליום לילד (מכתב מ־7 במאי); מה שגרר אותי לתשובה סארקאסטית שנסתיימה במלים: "אם ייתקלו מעשי באי הסכמה מוחלטת ממרחק אלפיים קילומטר ובנסיון לקשור את ידי מראש, אבקש ממך,

גבירתי היקרה [להמן], לדאוג להחלפתי בעמית מוכשר יותר." (מכתב מ־9 במאי). שיקולים כספיים קצרי ראות אלה נשארו עד הסוף בלתי מתאימים לחלוטין למטרה הכללית שביקשנו להגשים.

בשיחותי הראשונות עם נ.ב.א. המלצתי להביא כמה מוסלמים לשווייץ על מנת להפגין את האוניברסליות של פעילות "אוסאן". לרוע המזל הצעה זו לא התקבלה יפה על־ידו, או על־ידי נציג עליית הנוער במארסיי, מר ר.ר. הם פחדו שמא תהפוך המשימה למחנה נופש למוסלמים, ולא יכלו להעלות על דעתם את האפשרות להקציב לכך כ־1000 דולר (30 ילדים במשך 30 יום במחיר הנחה של דולר ליום – שער הדולר היה 4.30 פראנקים שווייצריים).

במהרה הסתבר שהתוכנית המקורית, של ריפוי בהרים או הבראה, היתה בלתי מעשית לחלוטין, והחלטתי לרכוז את מאמצי ב"חופשות" לילדים בריאים. ב־23 במארס כתבתי לגב' להמן כי עדיף לרכוז את משאבינו ואת מרצנו בתקופת הקיץ. לקראת סוף יוני. הצעה זו לא זכתה להערכה רבה במרסיי ובפאריס. כנראה ציפו למעשי פלאים, ושלושה חודשים היו זמן ארוך מדי, במיוחד שהממונים עליהם בירושלים עלולים לאבד את סבלנותם. יותר משליח אחד שוגרו למרוקו בשנים האחרונות ללא כל הצלחה ובהוצאה ניכרת. הילד היהודי היחידי שהצליחו להוציאו ממרוקו עד כה, בתוכניות דומות לאלו, היה תינוק שנולד לאשתו של רופא־שליח יהודי. התעודות הרפואיות שסיפק הלה למועמדים היהודים היו עשויות בקפידה רבה, אך לרוע המזל הוא לא מצא דרך לשכנע את הרשויות המרוקניות לספק להם דרכונים לשם "הבראה" בחו"ל.

סיפור דומה סיפר לי אחר־כך מר ריינהארד באריכות ובהומור רב על ביקורה של גברת אחת במשרדו בקזבלנקה (גב' וארבורג, אשתו של בנקאי בלגי, כמדומני). היא ביקשה את עזרתו בארגון איחוד משפחות של ילדים יהודים ממרוקו עם הוריהם וקרוביהם בישראל, והוא הודיע לה כי עזרה כזו איננה באפשרותו. בכל זאת שאל, כבדרך אגב, בכמה ילדים מדובר. כשאמרה שהיא חושבת על סדר גודל של כ־6000, הוא הוכה בתדהמה, כי שיער שהיא מדברת על 2-3 ילדים בלבד. מדוע לא העלתה את העניין בקונגרס היהודי בראבאט, בו השתתפה כצירה, שאל אותה. היא הלבינה וענתה בעצבנות רבה כי זה בלתי אפשרי. הוא העיר כשהוא מגחך: "תאר לעצמך, הם חוששים לדבר על הגירה המונית בגלוי בראבאט, ובכל זאת הם חושבים שאני יכול לעשות את זה. הרי אילו העליתי ולוא רק ברמז רעיון כזה בפני אישיות כלשהי בשלטון, הייתי נאלץ לעזוב את המדינה תוך 24 שעות!"

ה"כיסוי" שלי התפתח יפה. דאגתי להדפיס 1000 תעודות רפואיות ואף הוספתי טקסט שחלקו כתוב ערבית בעלוני הפרסומת של "אוסאן" שהבאתי עמי, ובהם תמונות של "הבית ביער" שבמורג'ין (קנטון ואלה). ב־27 במארס חזרתי לראבאט, וכך עוד כמה פעמים, כשאני עורך פגישות ובודק אפשרויות. אחת הפגישות החשובות ביותר היתה עם מר ו. ראש המחלקה הקונסולרית והחברתית במשרד החוץ, שנתן עצות מועילות והציע שיתוף פעולה. הוא הציע אפילו לדאוג להפצת חוזרים בין מושלי הערים בהן התגוררו המועמדים.

הקשר הראשון עם "ג'ורג'" בקזבלנקה

בערך באותה תקופה פגשתי את איש הקשר שלי מ"המוסד", שנעדר מהמקום בין ה-16 ל-26 למאוס. "ג'ורג'" (שמו המלא נודע לי רק אחר-כך: גד שחר, נולד בתוניסיה, ממיסדי קיבוץ רגבים) סיפר לי מאוחר יותר שהוא הופתע כשבאתי לפגישה בקפה "דון קאמיליו". "ניראית לי כה גבוה (1.93 מ') וכל-כך 'יהודי' מעבר לכל צל של ספק, ששאלתי את עצמי כיצד יתכן שמההוה כה בולט נבחר למשימה כזו. כששמעתי את הצרפתית שלך התייאשתי עוד יותר." (הצרפתית שלי באותם ימים היתה רחוקה מלהיות שוטפת; בקושי שנתיים עברו מאז פגשתי את ג'יזל). ג'ורג' מצא כי אני מאוד נאיבי ובלתי מנוסה למשימה כזו, אבל הבין כי אין כל אפשרות אחרת ויש להפיק את המירב מהחומר האנושי שבידיו. הוא הקשיב בתשומת-לב לדברי על הקשרים הראשונים שלי, ואחר-כך הדריך אותי ביסודיות, יעץ לי רבות, ואף הסביר לי איך ליצור איתו קשר בעתיד – תמיד מטלפון ציבורי, כשאני מדבר בשפת סתרים, שתישמע הגיונית. קבענו מה יהיה מקום המפגש הבא שלנו, כך שלא יהיה צורך להזכיר את שמו בטלפון על-ידי איש מאיתנו. הוא עמד על כך שאמצא משרד בקזבלנקה ולא ברבאט.

כבר הספקתי לעבור ממלון "סרני" הבלתי מתאים למלון "נואיי" (Noailles), ומר ריינהארד יעץ לי לנסות לשכור דירה קטנה בצמוד למלון "אנפה" (Anfa) המפורסם (המלון שהתגוררו בו באי ועידת קזבלנקה בינואר 1943, בה הכריזו רווולט וצ'רצ'יל על דרישתם לכניעה ללא תנאי של גרמניה), שוודאי יתאים יותר לאשתי ולתינוקות כשיגיעו. התמזל מזלי ומצאתי דירה כזו, שהיתה אמורה להתפנות ב-15 באפריל; וכך הפכנו לשכניו של מר ריינהארד. המזל האיר לי פנים גם כמה שנוגע למשרד של "אוסאן", ששכרתי בקומת קרקע ברחוב דומונט ד'רוויל (Rue Dumont d'Urville) מס' 105 – שני חדרים מרוהטים בצניעות שביניהם דלת, ולכל אחד מהם כניסה נפרדת מהמסדרון.

קזבלנקה היא עיר גדולה ביותר. לא יכולתי לסמוך על התחבורה הציבורית ולא על מוניות שיביאוני מקצה אחד של העיר לשני – לפעמים פעמיים ביום – מלבד נסיעות תכופות לרבאט וגם למקומות אחרים. מכונית היתה חיונית לעבודתי. ובכל זאת המעסיקים שלי לא כללו אותה בתקציב. למעשה, הם שללו זאת באופן קטגורי. מובן שהאדונים האלה לא היו מאושרים מהרעיון לחתום על הוצאה כה גדולה עד הקיץ, עבור משימה שכבר החלו מאבדים את בטחונם בהצלחתה – מכונית היתה הקש האחרון! פעם נוספת איפשרה לי עצמאותי הכלכלית לפעול כהבנתי לטובת העניין. רכשתי מכונית יד שניה (רנו דופין משנת 1956) ב-31 במאוס – היום בו הגיעה ג'יזל דרך פאריס. היינו שוב יחד ויכולנו לשתף פעולה נוכח המשימה המסובכת שעמדה בפנינו. לאחר שהחלטנו להביא אלינו את דיאנה, מהר ככל שיתאפשר, תוך חודש.

סיור של שבוע במדינה

בהתאם לתוכנית להפוך את "אוסאן" למוכרת יותר, יצאנו לנסיעה של שבוע דרך פאס ומכנאס לקסר אלסוק ולארפוד, הרחק אל תוך המדבר הדרומי, מעבר להרי האטלס הגבוהים. תוכנן שנפגוש שם את מר ריינהארד ועוזריו, שביקרו שם בכמה ממרכזי הצלב האדום לפליטים אלג'יראים. סיור זה של רצון טוב היווה הזדמנות אידיאלית לבקש, בכל מקום שהתאפשר, מכתבי המלצה רשמיים – לפי הצעתו של ג'ורג'. נתקלנו בכמה סירובים, לאחר שבדיוק באותו זמן הופץ מכתב בנושא זה. למזלי נתן לי שר הבריאות המלצה אישית לבתי-חולים ממשלתיים. ומר מ., המזכיר הכללי של *Entraide Nationale* ("עזרה הדדית לאומית"), נתן לי מכתב המלצה בצרפתית ובערבית. הוא אפילו עחד אותי לבקר בכמה מהמוסדות שלהם, במיוחד במרכזי השיקום שטיפלו באותם אנשים אומללים ששותקו חלקית לאחר ששתו שמן מטוסיים, שסופק להם בתור שמן בישול רגיל (כפי שקרה כעבור 20 שנה בספרד). ניסיתי, דרך מר מ., לסדר לג'יזל ולי ראיון אצל אחות המלך, הנסיכה ללה עאישה (נשיאת הכבוד של *Entraide Nationale*), אך זה לא התאפשר, כיון ששהתה בחו"ל.

ביקרנו אצל כמה ראשי קהילות יהודיות בכמה ערים במשך סיור זה. כדי שלא יחשבו שאנו מזניחים אותם ככוונה, אבל איש מהם לא נראה מעוניין במיוחד לשלוח דרכנו ילדים לחופשות קיץ בשווייץ (פעם נשאלנו האם O.S.E. קשור בדרך כלשהי ל"אוסאן", וענינו על כך בשלילה). סיבה אחת לסירובם היתה המחיר הגבוה. סיבה אחרת – שהובלעה בשיחה – היתה הכרתם כי יהיה זה בזבוז זמן לדון בעניין, לאור אי הסבירות שילדים יהודים יקבלו דרכונים.

הפגישות לא מילאו את כל השבוע ואנו נהנינו מאוד מהערים ומהנוף הכפרי. תקופת האבל הרשמי על מוחמד החמישי נגמרה וכמעט בכל עיר מצאנו עצמנו צופים ב"פנטסיות" לכבוד המלך החדש. היו אפילו רגעים של הרפתקנות נוסח המאה ה-19. כיון שאיחרנו לפגישה עם מר ריינהארד ועוזריו, החלטנו למצוא אותם "אי-שם במדבר", בדרך לא-דרך שהראו לנו – אך ללא הצלחה. לאחר כמה שעות איבדנו כבר כל תקווה. כשלפתע ענן אבק באופק רמז לנו על התקרבותו של רכב. ציפינו להתאכזב פעם נוספת, כשלפתע זיהינו ג'יפ מסומן בצלב אדום. עצרנו שנינו באמצע האי-שם, ואני לא יכולתי לעמוד בפיתוי לצאת מה"רנו", להושיט את ידי ולהצהיר בחגיגות: "ד"ר ליווינגסטון, אני מניח!" ההתלוצצות שלי נענתה בצחוק. פגישה בת-מזל זו איפשרה לנו לראות כמה ישובים הרחק מהדרך הסלולה, תוך כדי ביקור החולים – ישובים שפתחו את עינינו לגדולתה של מרוקו, אך גם לגודל המצוקה בה חיים רוב שוכני איזור המדבר. הרחקנו מעבר לארפוד אל תוך טאפילאלט (Tafilalet), לריסאני (Rissani), ואפילו לתעוז (Taouz), לא רחוק מגבול אלג'יריה, כמדומני. מוזר היה למצוא במקום כארפוד – שיש בה מלון מותרות מפואר מחוץ לעיר – את היהודים שמאז היו למשל מתרוצצים כה וכה, מוזהים לעיתים קרובות על-ידי הבגדים האירופאיים שלהם ותמיד על-ידי הכאָרטים השחורים

שחבשו. כיסוי ראש זה סימל את השתחררותם (לאחר 40 שנות שלטון צרפתי) מן המצב הנחות ומן הבגדים המפלים שאולצו ללבוש במשך מאות שנים, ושרכים מהם עדיין המשיכו ללבוש מתוך הרגל. מי שרצה לקנות דלק או משקה קל – ולמעשה כל דבר בארפוד – היה עדיין תלוי ביהודי (ורק לעיתים רחוקות בכרבר), כפי שהיה מאז ומתמיד.

עם שובנו לקזבלנקה ב־16 באפריל הצגנו עצמנו כזוג בריטי עצמאי שהסכים באופן אלטרואיסטי לעזור לארגון שווייצרי, כיון שבמקרה התגוררנו בשווייץ. במקום "דויד" נקראתי בשמי האמצעי, ג'רלד. "דויד" נשמע מייד כשם יהודי. היה לי רגע קשה כשדיווחתי על בואה של ג'יזל במשרד המרכזי של משטרת הבטחון הלאומי (Sûreté Nationale) וקיבלתי את טופס ההרשמה שלה, המאשר את שהייתה למשך שלושה חודשים. כשנשאלתי "שם האם?" היססתי לרגע, אבל אחר־כך עניתי ללא היסוס: "רְנֶה דְלָמֶר". "רנה" היה נכון, "דלמר" נשמע יותר טוב מ"לוי", שהיה שם משפחה הקודם של חמותי.

הקשר הבריטי – כולל טנים

הודענו על נוכחותנו בקונסוליה הבריטית (ג'ורג' לא התלהב ביותר מכך) וגילינו שהקונסול הוא אדם מקסים. הוא נהג לשחק טנים מוקדם בבוקר, ולעיתים, בסופי שבוע, יכולתי להצטרף אליו. אומנם כושרי ירד מעט מאז 1950, כשהייתי שחקן פחות נודד – זכיתי באליפות בורנמות' (Bournemouth) הפתוחה לנערים (יחידים) נגד אלוף קזבלנקה (!) – אך במהרה חזרתי לכושר סביר וזכיתי להערכה כפארטנר למשחקי יחידים או זוגות. מדי פעם הופענו לתפילת יום ראשון בכנסייה האנגליקנית. כשאנו מצטרפים בקול רם לפיוטים שהכרתי בעל־פה מאז ימי לימודי בבית־הספר קנפורד (Canford School) בדורסט (Dorset).

חודשיים לאחר מכן, ב־10 ביוני, התייצבנו בביתו של הקונסול לחגיגת יום ההולדת של המלכה אליזבת. עיתונאי מרוקני שנכח במקום, כלל אותנו למחרת בעיתון *Le Petit Marocain* ברשימת האישים שנכחו. היה חשוב שתעודותינו החברתיות תהיינה ללא רבב, כמו גם התדמית המקצועית שניסיתי להקרין מאז בואי.

שבוע לאחר מכן היתה לנו פריצת דרך נוספת. ג'ורג' אמר לי ליצור קשר עם אדם בשם מר קוני (Cuny), עיתונאי צרפתי ב־*La Vigie Marocaine*, ואני נפגשתי איתו לארוחת צהריים. אמרתי לו כי הקונסול השווייצרי בקזבלנקה הזכיר את שמו כאדם שאולי יאות לכתוב מאמר על "אוסאן". הוא שמח לשמוע על כך וגמל לנו בכתבה ארוכה שהופיעה ב־25 באפריל, שהציגה את הארגון שלנו בעזרת ציטוט חלקים נרחבים מהעלון שלנו, כמו גם צילום הבית הכפרי שלנו בהרים. פרסום ללא־תשלום זה היה בעל ערך ניכר כיון שהוא איפשר להורי המועמדים שלנו לומר כי שמעו על "אוסאן" בעקבות מאמר ארוך בעיתונות המקומית. מודעות בתשלום, קטנות יותר, פורסמו בשני עיתונים אחרים, האחד בערבית והשני – *La Vigie*.

הכיסוי שלי היה כבר כמעט מושלם ואני הכפלתי את מאמצי ברבאט להשיג אישור מעורפל על המקומות אליהם מוכנים ה-*Entraide Nationale* ומשרד החינוך לשלוח קבוצות ילדים לשווייץ בחסות ה"אוסאן". באותו זמן היו כ-150 ילדים שנחשבו למועמדים אפשריים. למרות שהיה לי יותר מברור ש-50 הוא המספר הסביר - בהנחה שהצד הכלכלי יוסדר באופן מניח את הדעת, ה"משאומתן" נמשך, ואני הורדתי את המחיר ליום ל-7 ואחר כך ל-5 פראנקים. זה עדיין לא היה נמוך מספיק, אבל נרמז לנו שהשלטונות עשויים להסכים לספק לנו תחבורה בחינם, אם נרד עוד בדרישותינו. לא החמצתי אף הזדמנות להראות את המאמר הארוך ב-*Vigie Marocaine*, ועכשיו היה ביכולתי אף להציג את כרטיס הביקור הרשמי שלי, כשאני מדגיש את הקשר לשווייץ. פקידים במשרדים השונים ברבאט הורגלו לביקורי הסדירים ונשארו ידידותיים.

כתבתי לג'נווה ב-8 באפריל כי אני מתכנן לטוס ללונדון תוך שבועיים כדי להביא את דיאנה. אך משפתחנו את המשרד בקזבלנקה רבתה העבודה. ג'וזל, לעומת זאת, לא רצתה להיפרד לזמן ממושך מדיאנה, ואני הסכמתי לחלוטין - עכשיו, משנתברר כי המשימה תארך לפחות חודשים אחדים, אם לא תתמוטט לגמרי עקב כשלון. היתה רק החלטה אפשרית אחת - ובעקבותיה היה צורך לתכנן את הנסיעה, עם חנייה בפאריס ובג'נווה, כדי לפגוש את נ.ב.א. ור.ר. ואת פרופ' בלוך, ולדווח להם. ב-2 במאי התאפשר לי סוף-סוף לצאת לפאריס.

קזבלנקה - פאריס - ג'נווה - לונדון - קזבלנקה

התקבלתי בשפתיים קפוצות ומעט התלהבות. לא נ.ב.א. ולא ר.ר. - את זה האחרון פגשתי רק לזמן קצר - נראו מעוניינים במיוחד לשמוע תיאורים מפורטים של הקשרים שיצרתי או את שמותיהם. אפילו המכתבים שלי לג'נווה הוגדרו כארוכים מדי.

ברור כי מעסיקי היו במבוכה. לתוכנית המקורית, שעוצבה בחפזון, היו אמורות להיות תוצאות ממשיות מהירות והמשך יציב. השינויים החד-צדדיים של השליח הסרבן שלהם, כנראה בהסכמת ג'ורג' וראש "המוסד" במרוקו, הותירו אותם נבוכים. במקום לאפשר להם להודיע על בואם לישראל של כמה ילדים מרוקנים עוד לפני פסח ועל אחרים שעוד יגיעו, הם מצאו עצמם שומעים על "רעיונות חדשים" ועל הצעות שונות, זמן רב לאחר שהחג עבר - הצעות שלא ערבו לאוזנים, כגון לסבסד חופשות לילדים מוסלמים, או להמתין חודשיים נוספים של הכנות לפני שניתן יהיה לצפות לתוצאות ממשיות כלשהן. הם חשו כי אין הם שולטים יותר באיש שלהם בקזבלנקה, אבל יאלצו לשאת במלוא האחריות להערכותיו המוטעות ולכשלונו הכמעט ודאי.

דכדוך הנפש הגיע עד כדי כך שכתובה לכמה רמזים הצעתי לכסות את הוצאות המשימה בעצמי, ואפילו הצעתי בסארקאזם שיחליפו אותי בשליח יותר צייתן. כאן

שינה לפתע נ.ב.א. את טון הדיבור, והצהיר על אמונו המחודש ביכולתי לא להתרחק מהמטרות המיידיות של המשימה ככל שאני הולך ומעמיק בסבך התככים. הוא אפילו הבטיח לחפש פתרון של פשרה לשאלת הסבסוד לקבוצת ילדים מוסלמים – ללא הצלחה, כפי שהתברר אחר־כך.

חשתי כי אני שוב "על הסוס", אך גם מלא מרירות על חוסר ההבנה הבסיסית שנתקלתי בה בפאריס, וטסתי לג'נווה לדווח לפרופ' בלוך. קשר של ידידות התפתח בינינו מאז פגישתנו הראשונה בינואר. למרות שבואם המאוחר של ילדים יהודים (ומוסלמים) יסבך באופן ניכר את מחנות הקיץ של ילדים יהודים, בריטים וצרפתים, הוא מיד הסכים לחפש מקומות לינה נוספים ולטפל במצב כפי שהתפתח – בהנחה ש.נ.ב.א. ור.ר. נתנו את הסכמתם (שהרי O.S.E. היה תלוי בהם לחלוטין מבחינה כלכלית).

במהרה נוסחו מכתבים להוד מעלתה הנסיכה ללה עאיישה ולמר צ.פ., ראש היחידה לחינוך תיכון. מכתבים אלה היו אמורים להישלח לשגריר השווייצרי ברבאט – דרך משרד החוץ השווייצרי בברן – שיסכים, כך קיוויתי, להעביר אותם ליעדם באופן חצי־רשמי.

מצב רוחי עלה במשך שהותי בת 24 השעות בג'נווה, ולאחר ששכרתי דירה מתאימה, שבנייתה היתה אמורה להסתיים באוקטובר, נסעתי ללונדון. שם עברתי עוד יומיים עמוסים התרוצצויות: אמי היתה חולה, שתיים מאחיותי עמדו להיות לאמהות; עניינים משפחתיים דחופים דרשו טיפול; האומנת של דיאנה הוצרכה לחזור לג'נווה, שם תועסק במעון ההרים של O.S.E. עד שובנו; והחשוב ביותר, היה עלי להרגיע את הורי אשתי ואת אחי הבכור (שהיה נשוי לאחותה הגדולה של ג'יזל), בן המשפחה היחידי שידע היכן אני נמצא ומה אני עושה.

והיתה גם דיאנה הנהדרת שלנו בת החמישה חודשים, עם ציצת שיער בהיר זקופה על ראשה, עיניה הכחולות־צלולות והפקוחות לרווחה, ולחייה הוורודות, רכות ומלאות, שדרשו כל הזמן חיבוקים וצביטות. הנסיעה הארוכה לקזבלנקה, עם חניה בפאריס, לא היתה בדיוק מסע תענוגות לאף אחד מאיתנו. כששכבה לה מאושרת בסל שלה, ומסביבה ערימות הספרים שהבאתי אתי, הומה, בוכה ולעיתים ישנה, מוקפת בכל עזרי התינוקות הרגילים, היה לי רגע של ספק, שחלף מיד. החלק האחרון של המסע הוכיח עד כמה צדקה ג'יזל בתלונתה כי אני חסר כישורי אבהות בסיסיים ביותר. הצלחתי להאכיל אותה, אך לא הרבה יותר מזה, ודיילת היתה חשה תכופות לעזרתי. אך אפילו בעזרתה לא יכולתי להסתיר את מבוכתי, משהגעתי אותו ערב והושטתי חבילת־תינוקת רטובה ומותשת לאמה המוקסמת, לאחר היעדרות של חמשה ימים (שלי) וחמשה שבועות (של דיאנה).

המשפחה היתה שוב מאוחדת, ומאורע טבעי זה סיפק לנו בתום לב את הכיסוי המושלם. מי היה חושד לרגע שאנגלי – אנגליקני! – המתגורר עם אשתו ותינוקת בדירת מלון "אנפה", שליח של מוסד שווייצרי, הוא למעשה שליח ציוני, המשתף פעולה עם המוסד החשאי הישראלי במטרה אחת ויחידה – לא כדי לשלוח ילדים מרוקנים לחופשות ריפוי או הבראה בשווייץ, אלא כדי לאפשר להורים לשלוח את

ילדיהם בביטחה לישראל דרך שווייץ, כך שהם עצמם יוכלו לבוא בעקבותיהם, להסתכן ולהפליג במחתרת מחופים נידחים, באישון לילה.

גי'זל, דיאנה ו'מאורע משמח"

לפני שיצאתי ללונדון אמרה לי גי'זל שהיא הרה, אבל ביקשה לא לגלות להוריה. מצב חדש זה תרם באופן ניכר להגדלת הלחץ הנפשי שנמצאה בו, כיון שחשה אחראית לחיים החדשים שהיא נושאת בתוכה, ויחד עם זאת היא היתה פגיעה יותר מבחינה פיזית. בהתאם לאופיה, לא יכלה שלא להיות מאושרת בהריונה והאינסטינקט האמהי דחף אותה להגן בכל מחיר על הרך שיוולד (אריאן-יעל). היא היתה מודעת לחלוטין לכך שפעילותה במרוקו עלולה לסכן אותו. עם זאת חשה התחייבות מוסרית לעמוד בהתחייבותה ולא לזנוח את המשימה – ולהסתכן בכך שאעשה כמוה – אלא לפעול כמיטב יכולתה למען הצלחתה.

היה גם סיבוך נוסף. בריאותה של דיאנה הושפעה קשות מהחום המעיק וגי'זל נאלצה להכין מדי יום מאכלים דיאטטיים ולשמור בקפדנות על נקיון וחייטוי.

למרות כל אלה, שיתוף הפעולה שלה מעולם לא דעך ותמיד שותחנו על כל דבר. היא נהגה לתרגם את מכתבי הצרפתית ולעיתים קרובות הדפיסה אותם בנסיעותיה התכופות למשרד אחרי-צהריים, שם העמידה עצמה לשירות ההורים – יחד איתי, או לבד – או ענתה לטלפונים ורשמה הודעות בהיעדרי. בתחילה הצטרפה אלי לפגישותי הסדירות עם ג'ורג', שפעם אף ביקר אותנו (בניגוד לחוקים) בדירת "אנפה" שלנו, כדי לראות איך אנו חיים. לאחר מכן הוא אסר עליה להצטרף אלי לפגישותינו הליליות כיון שזה נראה לו סיכון מיותר. כשכמות העבודה גדלה מעבר לכל ציפיותינו, נהגה לפעמים להישאר במשרד עד השעות הקטנות של הלילה, או שהיתה עובדת בערבים בבית הגב' תורג'מאן, סוכנת הנסיעות שלנו.

הכיסוי שלי הוחזק עליידי הקשרים החברתיים הידידותיים שהיא טיפחה – במיוחד עם משפחת כ. – היא שיחקה את התפקיד של אם צרפתיה מאושרת, הנשואה לאנגלי, בעוד שלמעשה הלחץ הנפשי בו היתה גדל והלך, ובמיוחד בחודש השלישי להריונה, ביולי.

את כל הדברים האלה לקחתי כמובנים מאליהם באותם חודשים מתוחים. הנחתי שהיא תמיד תהיה שם, כאשה, כאם, וכשותפה לעבודה. לא רציתי, או שפחדתי, לראות מעבר לזה, או אפילו לנסות לנתח את בעיותיה ואת המתח הניכר ממנו סבלה. למרות עייפותה הכללית ומצבה הגופני והנפשי – שרק אשה צעירה הרה, החיה דרמה בלתי רגילה שכזו, יכולה להרגיש – היא נשארה יציבה בהתמדתה עד הסוף.